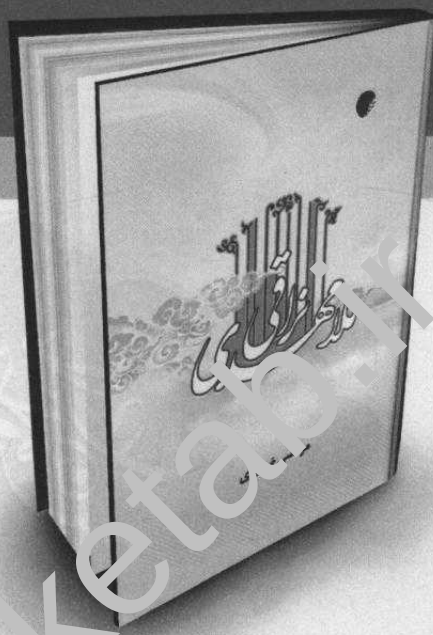

ملا محمد علی بی

مرتضیٰ ضمیری

سرسنانه	:	ضمیری، مرتضی، ۱۳۶۸-
عنوان و نام پدیدآور	:	ملامهدی نراقی (آندیشه‌های کلامی)/مرتضی، میرزا اسدالله خان
مشخصات نشر	:	قم: نشر ادیان، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	:	۳۰۰ص.
فروست	:	نشر ادیان؛ ۱۶۳.
شابک	:	978-600-7598-62-7
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیا.
موضوع	:	نراقی، مهدی بن ابی‌ذر، ۱۱۲۸-۱۲۰۹ق.
موضوع	:	نراقی، مهدی بن ابی‌ذر، ۱۱۲۸-۱۲۰۹ق. — نقد و تفسیر.
موضوع	:	مجتهدان و علما — سرگذشتنامه.
موضوع	:	کلام شیعه امامیه — قرن ۱۳ق.
شناسه افزوده	:	دانشگاه ادیان و مذاهب.
رده‌بندی کنگره	:	۱۳۹۷ ض ۸/۳/۵۵ BP
رده‌بندی دیویی	:	۲۹۷/۹۹۸
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۳۴۱۸۰۸

نشر ادیان

۱۶۳

ملا مهدی نراتی

(اندیشه‌های کلامی)

• تألیف: مرتضی ضمیری

• ناشر: نشر ادیان

• نوبت چاپ: اول؛ پاییز ۱۳۹۷

• شمارگان: ۳۰۰ نسخه

• چاپ: دفتر فنی آسمان

• قیمت: ۴۲۰,۰۰۰

• شابک: ۹۷۸-۳۰۰-۷۵۹۸-۶۲-۷

حق چاپ و نشر محفوظ است.

• مراکز پخش:

قم، پردیسان، روبه‌روی مسجد امام صادق (ع) دانشگاه ادیان و مذاهب.

تلفن: ۱۳ - ۳۲۸۰۲۶۱۰، (۰۲۵) ۳۲۸۰۳۱۷۱

تلفکس مرکز پخش و فروش: (۰۲۵) ۳۲۸۰۶۶۵۲

www.adyanbook.ir

فروشگاه اینترنتی:

www.urd.ac.ir

www.adyanbook.ir

press@urd.ac.ir

فهرست مطالب

سخن ناشر ۱۷

مقدمه ۱۹

فصل اول: بررسی زندگی و آثار علمی نراقی

زندگی نامه ۲۴

نام، ولادت و وفات ۲۴

یک نکته ۲۹

نقل یک حکایت ۳۱

والدین ۳۲

فرزندان ۳۴

تحصیلات ۳۵

تحصیل در کاشان ۳۵

تحصیل در اصفهان ۳۵

بازگشت به کاشان ۳۶

سفر به عتبات ۳۷

- ۳۷..... بازگشت دوباره به کاشان
- ۳۸..... استادان
- ۳۸..... اساتید کاشان
- ۳۸..... اساتید اصفهان
- ۳۹..... اساتید عتبات
- ۳۹..... دو نکته
- ۳۹..... شاعران
- ۴۰..... ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری
- ۴۱..... شوق به علم، آموزش و تلاش علمی
- ۴۲..... کثرت عبادت و ریاضت
- ۴۲..... بصیرت و مبارزه با الحرافات، فکری
- ۴۳..... صبر بر مشکلات
- ۴۴..... عزت نفس
- ۴۵..... کتاب‌شناسی توصیفی آثار فلسفی و کلامی
- ۴۶..... فهرست آثار
- ۴۸..... شرح آثار فلسفی و کلامی
- ۴۸..... انیس الموحدین
- ۵۰..... شهاب ناقب
- ۵۰..... أنیس الحکما
- ۵۱..... اللمعات العرشية
- ۵۳..... اللعة الالهية في الحکمة المتعالية

الکلمات الوجيزة..... ۵۳

جامع الأفكار و ناقد الانظار..... ۵۴

قرة العيون..... ۵۶

شرح الالهيات من كتاب الشفاء..... ۵۷

فصل دوم: بررسی اندیشه‌های کلامی نراقی در باب مبدا و معاد

مبداشناسی..... ۶۰

۱- صانع بر - از اثبات..... ۶۰

۲- تاکید بر فطری بودن شناخت خدا..... ۶۱

۳- اسباب عدم شناخت خداهند..... ۶۱

۴- فطری و بدیهی نبودن شناخت واجب الوجود بالذات..... ۶۲

۵- براهین اثبات واجب الوجود..... ۶۳

روش حکما..... ۶۳

روش متکلمان..... ۷۳

روش صوفیه..... ۷۵

اشکال نراقی و رد وحدت وجود..... ۷۶

برهان برتر از دیدگاه نراقی..... ۷۷

۶- توحید واجب الوجود..... ۷۹

۱-۶- توحید ذاتی..... ۸۱

دلیل بر توحید ذاتی..... ۸۱

۲-۶- توحید صفاتی..... ۸۲

۳-۶- توحید الوهی..... ۸۳

- ۸۴ رکن اول (توحید در وجوب وجود)
- ۸۴ رکن دوم (توحید فعلی)
- ۸۶-۴-۶ توحید وجودی
- ۸۶ پذیرش یا عدم پذیرش توحید وجودی
- ۸۸ وحدت وجود
- ۷- کلمه‌ی توحید و اندراج اقسام توحید در آن
- ۸ صفات الهی
- ۹۲-۸-۱ کیفیت صفات و ارتباط آن‌ها با ذات الهی
- ۹۳ عینیت صفات
- ۹۴ دیدگاه‌های دیگر در مینه رابطه‌ی صفات با ذات
- ۹۴ الف) نظریه اساعره و نقد آن
- ۹۵ ب) قول بعضی از علمای مذهب و نقد آن
- ۹۶-۸-۲ تقسیمات صفات الهی
- ۹۷ تقسیم اول (از حکما و متکلمان)
- ۹۷ الف) صفات حقیقی
- ۹۸ ب) صفات اضافی
- ۹۸ تقسیم دوم (روایی)
- ۹۸ الف) صفات ذات
- ۹۹ ب) صفات فعل
- ۱۰۰ ارتباط دو تقسیم با یکدیگر
- ۸-۳ مرجع صفات الهی

یک نکته.....	۱۰۲
۴-۸- صفات ثبوتیه.....	۱۰۳
علم الهی.....	۱۰۳
الف) اثبات علم الهی.....	۱۰۴
ب) کیفیت علم الهی.....	۱۰۹
نظریه‌های مطرح شده در کیفیت علم الهی.....	۱۱۰
۱. دیدگاه معتزله.....	۱۱۰
۲. دیدگاه افلاطون.....	۱۱۰
۳. دیدگاه فرافریوس و تابعان او از مشائین.....	۱۱۱
۴. دیدگاه اکثر مشائین.....	۱۱۱
۵. دیدگاه تالس ملطی.....	۱۱۲
۶. دیدگاه برخی از حکما.....	۱۱۲
۷. دیدگاه اشراقیان.....	۱۱۳
نقد نظریه‌ها.....	۱۱۳
۱. نقد نظریه‌ی اول (معتزله).....	۱۱۳
۲- نقد نظریه‌ی دوم (افلاطون).....	۱۱۴
۳- نقد نظریه‌ی سوم (فرافریوس).....	۱۱۵
۴- نقد نظریه‌ی چهارم (اکثر مشائین).....	۱۱۶
۵- نقد نظریه‌ی پنجم (تالس ملطی و خواجه نصیرالدین طوسی).....	۱۱۸
۶- نقد نظریه‌ی ششم (برخی از حکما).....	۱۱۸

- ۷- بررسی نظریه‌ی هفتم (شیخ اشراق)..... ۱۱۹
- دیدگاه نراقی در مسأله..... ۱۲۰
- قدرت الهی..... ۱۲۳
- معانی قدرت..... ۱۲۴
- یک) معنای مورد نظر اشاعره در مسأله و نقد آن..... ۱۲۶
- دو) معنای مورد نظر معتزله و نقد آن..... ۱۲۷
- سه) معنای دوم و انتساب آن به فیلسوفان..... ۱۲۸
- چهار) معنای مورد نظر فلاسفه..... ۱۲۹
- نتیجه دیدگاه نراقی در مسأله..... ۱۲۹
- کیفیت حدوث عالم اقوال سه‌گانه و دیدگاه نراقی..... ۱۳۶
- قدرت الهی و پاسخ به شبهات..... ۱۴۱
- استطاعت..... ۱۴۲
- ۱- دیدگاه معتزله در مسأله..... ۱۴۳
- ۲- سخن اشاعره در مسأله (نظریه کسب)..... ۱۴۴
- ۳- دیدگاه نراقی در مسأله..... ۱۴۶
- عمومیت قدرت الهی و دیدگاه‌ها..... ۱۴۸
- رای اشاعره و نقد آن..... ۱۵۰
- دیدگاه حکما و متکلمان..... ۱۵۱
- نظریه نراقی در مسأله..... ۱۵۵
- حیات الهی..... ۱۵۷
- دیدگاه‌ها..... ۱۵۸

- ۱- دیدگاه اکثر متکلمان و اشاعره و نقد آن..... ۱۵۸
- ۲- دیدگاه حکما و برخی از معتزلیان..... ۱۵۸
- حیات حقیقی و اضافی..... ۱۵۹
- اراده الهی..... ۱۶۰
- ۱- اثبات اراده..... ۱۶۰
- الف) دیدگاه اشاعره و نقد آن..... ۱۶۰
- ب) دیدگاه نراقی..... ۱۶۲
- ۲- تبیین اراده..... ۱۶۲
- ۳- اراده "لهی" در رتو اقوال..... ۱۶۳
- نقد و بررسی نظریه..... ۱۶۵
- الف) عدم پذیرش "قوا" اول..... ۱۶۵
- ب) عدم وجود فرق بین رخی از اقوال..... ۱۶۶
- ج) دیدگاه نراقی..... ۱۶۶
- سمع و بصر الهی..... ۱۶۹
- الف) آرای مختلف در معنای سمیع و بصر بودن خداوند..... ۱۶۹
۱. مشائیان..... ۱۶۹
۲. اشراقیان..... ۱۷۰
۳. اکثر متکلمان..... ۱۷۰
- ب) نقد دیدگاه‌ها..... ۱۷۱
۱. نقد دیدگاه اول..... ۱۷۱
۲. نقد دیدگاه سوم..... ۱۷۱

- ج) دیدگاه نراقی در مسأله ۱۷۳
- کلام الهی ۱۷۴
- الف) بیان دیدگاه‌ها ۱۷۴
۱. دیدگاه حنابلّه ۱۷۴
۲. دیدگاه کرامیه ۱۷۵
۳. دیدگاه معتزله ۱۷۶
۴. دیدگاه اشاعره ۱۷۷
- ب) دیدگاه نراقی در مسأله ۱۷۷
- ب) نقد دیدگاه‌ها ۱۷۹
۱. نقد دیدگاه حنابلّه ۱۷۹
۲. نقد دیدگاه کرامیه ۱۸۰
۳. نقد دیدگاه معتزلیان ۱۸۰
۴. نقد دیدگاه اشاعره ۱۸۱
- سرمذیت و بقاء ۱۸۲
- برهان نراقی در مسأله ۱۸۲
- بیان آرا در مسأله ۱۸۳
- الف) اشاعره ۱۸۳
- ب) حکما و متکلمان محقق ۱۸۳
- ج) کعبی و پیروان او ۱۸۳
- بررسی آراء و اقوال ۱۸۳
- الف) دلیل اشاعره و نقد آن ۱۸۳

ب) ادله حکما، متکلمان و سخن نراقی.....	۱۸۴
ج) دلیل کعبی و پیروان او و نقد آن.....	۱۸۶
۵-۸ صفات سلبی.....	۱۸۷
۱- نفی ترکیب از خداوند.....	۱۸۸
الف) مقام اول: نفی ترکیب مع الذات.....	۱۸۹
۱. عدم ترکیب از ماهیت و وجود.....	۱۸۹
۲. تَمَیْن عین ذات خداوندی است.....	۱۹۰
ب) مقام دوم: نفی ترکیب بعد از ذات.....	۱۹۱
ج) مقام سوم: نفی ترکیب قبل از ذات.....	۱۹۲
۱. ادله نفی ترکیب.....	۱۹۳
۲. ادله نفی خصوص ترکیب خارجی یا عقلی.....	۱۹۴
۲- نفی جسم و جسمانیت از خداوند.....	۱۹۶
۳- نفی شریک از خداوند.....	۱۹۷
۴- نفی جوهریت از خداوند.....	۱۹۹
۵- نفی عرضیت از خداوند.....	۱۹۹
۶- نفی محل حوادث بودن خداوند.....	۲۰۰
۷- نفی حلول و اتحاد در خداوند.....	۲۰۱
معادشناسی.....	۲۰۱
۱- ضرورت معاد.....	۲۰۲
۲- ادله معاد.....	۲۰۴
الف) معاد جسمانی.....	۲۰۴

- ۲۰۷..... (ب) معاد روحانی
- ۲۰۸..... ۳- تناسخ
- ۲۰۹..... اقسام تناسخ
- ۲۱۰..... (الف) تناسخ مطلق
- ۲۱۰..... (ب) تناسخ صعودی
- ۲۱۰..... (ج) تناسخ نزولی
- ۲۱۱..... مد نفی تناسخ
- ۲۱۱..... (ف) مد بر یک از اقوال به صورت جداگانه
- ۲۱۱..... ۱. نقد تناسخ مطلق
- ۲۱۲..... ۲. نقد تناسخ صعودی
- ۲۱۳..... ۳. نقد تناسخ نزولی
- ۲۱۳..... (ب) نقد اصل تناسخ به شکل کلی
- فصل سوم: بررسی اندیشه‌های کلامی نراقی در باب نبوت و امامت**
- ۲۱۸..... نبوت
- ۲۱۸..... ۱- وجوب بعثت انبیا
- ۲۲۳..... ۲- عصمت انبیا
- ۲۲۳..... تعریف عصمت
- ۲۲۵..... ادله‌ی عصمت
- ۲۲۶..... عصمت مطلقه‌ی نبی
- ۲۲۷..... دیدگاه شیخ مفید
- ۲۲۸..... دیدگاه نراقی

۲۲۸	سهو و اسها در نبی
۲۳۰	دیدگاه نراقی
۲۳۱	۳- راه شناخت نبی
۲۳۱	تفاوت معجزه با کرامت و معجزه‌ی کاذبه
۲۳۲	تفاوت معجزه با سحر و شعبده
۲۳۳	۴- نبوت پیامبر خاتم (نبوت خاصه)
۲۳۹	امامت
۲۴۱	۱- وجوب عقلی حسب امام بر خدا و رسول
۲۴۳	۲- امامت اصلی بر اول دین
۲۴۳	۳- عصمت امام
۲۴۵	۴- افضلیت امام
۲۴۷	۵- منصوص بودن امام
۲۴۹	۶- علی (خلیفه بلا فصل پیامبر)
۲۴۹	۱- عصمت
۲۵۱	۲- افضلیت
۲۵۴	۳- نص
۲۵۴	۱- نص جلی
۲۵۵	۲- نص خفی
۲۵۵	آیات
۲۵۷	روایات نبوی
۲۶۳	۴- صدور معجزات و اخبار از امور غیبی

- ۵- عدم قابلیت داشتن خلفای سه گانه ۲۶۴
- ۷- اثبات امامت سایر ائمه‌ی اثنا عشر ۲۶۵
- ۱- نص ۲۶۵
- نص‌های شیعه ۲۶۶
- نص‌های اهل سنت ۲۶۶
- ۲- عصمت ۲۶۷
- ۳- افضال ۲۶۸

فصل چهارم: روش‌شناسی اندیشه‌های کلامی نراقی

۱. تسلط بر مکاتب و دیدگاه‌های فلاسفه و متکلمان ۲۷۰
۲. توجه‌ی ویژه به دیدگاه‌های عرفا و صوفیه در مباحث اعتقادی ۲۷۲
۳. بهره‌گیری از آموزه‌های اخلاق در تبیین اندیشه‌های کلامی ۲۷۵
۴. آشنایی و بهره‌وری از زبان و خط عبری در مواجهه با متکلمان یهود ۲۷۶
۵. استفاده از روش نقلی در مباحث کلامی ۲۷۶
۶. ارائه‌ی سبک‌های متنوع نگارشی در پردازش آثار علمی ۲۷۸
۷. استفاده از شیوه‌ی اجتهادی در بررسی مسایل کلامی ۲۸۰
۸. میزان تأثیرپذیری نراقی از پیشینیان و صاحبان مکاتب فکری ۲۸۱
۹. داشتن استقلال در پژوهش مباحث فلسفی و کلامی ۲۸۳
- منابع ۲۸۹

مقدمه

اندیشه‌شناسی، شخصیت‌های علمی، می‌تواند نقاط امتیاز و قله‌های علمی هر رشته را مشخص کرده و تجربیات و تحقیقات علمی آنان را تبیین نماید. شناخت، اندیشه‌های متکلمان، ما را با نوآوری‌ها و عرصه‌های نوین این علم آشنا ساخت و زوایای پنهان علم کلام و تحولات آن را مشخص می‌سازد.

اندیشه‌های کلامی امامیه در طول تاریخ با فراز و فرودها و تحولاتی قرین بوده است. در تاریخ کلام امامیه ادوار و مراحل وجود دارد. در هریک از این مراحل، شاهد نوعی از تحولات و تطورات هستیم که هر دوره را از دیگر ادوار جدا می‌سازد. متکلمان امامی مذکور در هریک از این مراحل با توجه به آرا و اندیشه‌های مخصوص، به تبیین و احیاء از آموزه‌های اعتقادی مکتب تشیع پرداخته‌اند. ملامهدی نراقی در دوره‌ای می‌زیسته که عصر عقلی و فلسفی شدن کلام نام می‌گیرد که در آن کلام در فلسفه استحاله می‌شود و رد پای بحث‌های فلسفی کاملاً در کلام باز شده و کلام و فلسفه جدایی‌ناپذیر شده‌اند. در این دوره که شاید بتوان

محدوده‌ی زمانی آن را بین سده‌ی دهم تا دوازدهم دانست، شماری از اندیشمندان و متکلمان، به ارائه‌ی مبانی و نظریات خویش پرداختند که از آن جمله می‌توان به ابن ابی الجمهور احسایی (پس از ۹۰۶ق)، میرداماد (۱۴۰۱ق)، ملاصدرای شیرازی (۱۰۵۰ق)، فیض کاشانی (۱۰۹۱ق) و نیز ملامهدی نراقی (۱۲۰۹ق) اشاره کرد.

شخصیت بزرگ و کم‌نظیر ملا محمد مهدی نراقی دارای ابعاد و وجوه مختلفی است. علامه حسن زاده آملی این بزرگوار را چنین توصیف می‌کند: «شک آن جناب در تبحر و تمهر به جمیع علوم عقلی و نقلی حتی در ادب و ریاضیات عالیّه در شمار طراز اول از اکابر علمای اسلام و در اتصاف به فضایل اخلاقی و ملکات ملکوتی از نوادر روزگار است. وی استاد الکلیّی الکلی؛ جامع کلیه فنون علوم دایرة المعارف ناطق و کتابخانه بزرگ و متحرک بود.»^۱

اما دیدگاه‌ها و نیز روش‌شناسی کلامی ملامهدی در مباحثی همچون توحید، صفات الهی، نبوت، امامت و مذهب نیازمند به صیقل و تحلیل است که ما در این کتاب در پی آنیم.

ملا مهدی نراقی در شاخه‌های مختلف علوم از قبیل فقه، اصول، فلسفه، کلام، اخلاق، نجوم، هیأت، ریاضیات و ادبیات دارای تألیفات گرانسنگی است و در مورد زندگی‌نامه و برخی اندیشه‌های ایشان مقالاتی وجود دارد اما در خصوص تبیین اندیشه‌های کلامی و هم

۱. مهدی، نراقی، انیس الموحّدين، با مقدمه حسن حسن زاده آملی، تهران، الزهراء، چاپ اول، ۱۳۶۹ش، مقدمه ص ۱۳.

چنین روش‌شناسی ایشان نوشته‌ی جامعی وجود ندارد و از این روی ضروری است کتابی تألیف گردد تا آرا و اندیشه‌های وی در ساحت علم کلام رسیدگی گردد.

در پیگیری اهداف تألیف این کتاب می‌توان به چنین اهدافی اشاره کرد:

الف. ارائه‌ی دقیق زندگی‌نامه و شرح آثار و تألیفات و رفع برخی از لغزش‌ها در تبیین زندگی‌نامه ملا مهدی نراقی.

ب. ارائه‌ی نظام‌داری اندیشه‌های بنیادین اعتقادی از منظر ملا مهدی نراقی.

ج. روش‌شناسی تألیفات او در حوزه‌ی علم کلام.

لازم به ذکر است این اثر به مواز پایان‌نامه کارشناسی ارشد در دانشگاه ادیان و مذاهب قم ارائه شده است و در زمان تألیف آن، کتابی که حاوی آرای کلامی ملا مهدی نراقی باشد نوشته نشده بود، اما در بخش مقالات با جستجو در سایت NOORMAG، مقاله‌ای با عنوان اسما و صفات باری تعالی در آثار ملا احمد و ملا مهدی نراقی به دست آورده شد و دیگر مقالات نیز بیشتر ناظر به شرح آثار و احوال جناب نراقی بود. هم چنین با مراجعه به کتابخانه تخصصی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی، مجموعه مقالات کنگره فاضلین نراقی بررسی و مشاهده شد که در این چهار جلد مقاله، در جلد اول، بخشی را به موضوع فلسفه و کلام و هیأت اختصاص داده‌اند. این بخش در بردارنده‌ی هشت مقاله بود که از این

تعداد، «بررسی نگرش نراقی در منازعه ابن عربی و سمنانی پیرامون وحدت وجود» اثر علی زمانی و نیز «محقق نراقی و مسأله حدوث دهری عالم» اثر سید محمد خامنه‌ای، تا حدودی مفید بود. لازم به ذکر است در بخش شرح احوال مقالات کنگره هم از میان شش مقاله موجود، دو مقاله با عنوان شرح احوال فاضلین نراقی اثر علی دوانی و نیز جاودانه‌ها اثر علی اکبر مهدی پور کمی قابل استفاده بود.

در پایان لازم می‌دانم از زحمات اساتید خود حجج اسلام دکتر محمدنبا ضحری و دکتر محمد غفوری نژاد و نیز همسر دلسوز و فداکارم که صمیمانه از نگرش این اثر یاری نمودند، تشکر نمایم.